

УДК 911.3
JEL O18, R10

РЕГІОН ЯК КОМПЛЕКСНЕ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ УТВОРЕННЯ

В.В. Буколова.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

© Буколова В.В., 2017.

Стаття отримана редакцією 07.10.2017 р.

Вступ. Одним з важливих комплексних об'єктів дослідження у міждисциплінарному науковому дискурсі є регіон. З емпіричної точки зору регіони дедалі більше стають самостійними цілісними суб'єктами економічних відносин, а не лише окремі країни або підприємства.

Регіон як об'єкт для міждисциплінарного дослідження, з одного боку, є системою, яка складається з компонентів та зв'язків різноманітного характеру. Як відзначив В. Малиновський, процес інституціалізації регіону як найвищої адміністративно-територіальної одиниці має стабільну тенденцію [12]. З іншого боку, регіон є самостійним цілісним об'єктом, «атомом» у побудові держави (з територіальної, економічної, політичної та ресурсної точки зору). З емпіричної точки зору значна частина країн підтвердила інтуїтивно зрозумілу істину: багаті регіони – багата країна. При цьому регіон у структурі окремої країни, частіше за все, має лише певну економічну цілісність та відокремленість. Саме такий подвійний статус регіону зумовлює виключну увагу до його проблем та проблем регіонального управління, задоволення якої послугувало вагомою підставою формування регіоналістики як самостійної галузі знання, фундаментом якої є зміст поняття «регіон».

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Окремі ідеї щодо регіону як окремого територіально-політичного утворення та управління ним викладено у наукових працях Ш. Монтеск'є, К. Ріхтера, Ж. Бодена тощо. Деякі ідеї щодо регіонального управління та розміщення економічних ресурсів в регіонах простежуються ще в наукових працях філософів Давньої Греції [7, с. 89].

Окремі положення регіоналістики розроблено у наукових працях І. фон Тюнена (модель просторової організації сільського господарства), А. Шефле (концентрація промисловості навколо великих місць), В. Лаунгардта (модель локаційного трикутника «сировина – енергія – ринок збуту»), А. Вебера (теорія розміщення промисловості на певній території), В. Крісталлера (теорія центральних місць, які визначаються за ринковим, транспортним або адміністративним принципом) (цит. за [16,22]). Теоретичні концепти напрацьовані цих вчених у подальшому отримали подальший розвиток, зокрема у наукових працях А. Льюша [10], який узагальнив усі відомі теорії розміщення виробництва і розселення, створені за 100 років, зв'язавши часткові теорії Й. Тюнена, А. Вебера, В. Крісталлера та ін., розширив предмет теорії розміщення, перейшовши від мікрорівня (окремі підприємства і поселення) до проблем формування економічних регіонів, розробив принципи основи теорії просторової економічної рівноваги.

З моменту започаткування ідей регіональної економіки як самостійного об'єкта дослідження у регіоналістиці багато вітчизняних науковців виконували дослідження, зокрема йдеться про наукові праці М.І. Долішнього, З.С. Варналія, О. Ф. Новікової, Б.М. Данилишина, І.О. Александрова, З.В. Герасимчук, І.В. Заблодської, В.Ю. Керецмана, В.І. Варцаби та ін.

Отже, регіон як об'єкт дослідження у науці сформувався доволі давно (регіон є цілісним утворенням), має достатньо ґрунтовний теоретичний базис, створений завдяки значній увазі науковців, які проблематику регіональної економіки розглядали в економічному, екологічному, географічному, адміністративному, етнічному аспектах.

У наш час в економічній регіоналістиці спостерігається нагальна необхідність підведення певних підсумків у проведених дослідженнях, зокрема, йдеться про уточнення понятійно-категоріального апарату, яке закладає методологічний фундамент подальших досліджень.

Метою статті є аналіз і характеристика наявних визначень поняття «регіон» та підходів до розкриття їхнього змісту, упорядкування цих визначень.

Основний матеріал і результати. Системоутворювальною категорією регіоналістики є категорія «регіон». Проте, як свідчать її визначення у табл. 1, єдиної відповіді на це питання не сформовано й досі. Зрозуміло, що визначення поняття «регіон» у табл. 1 не вичерпують усієї їхньої

множини, їх надано для підтвердження твердження про відсутність єдності наукової думки щодо змісту досліджуваного поняття.

Результати аналізу та узагальнення наданих у табл. 1 визначень поняття «регіон» послугували підставою таких висновків.

Багато визначень поняття регіону надано з використанням поняття «територія», яке, у свою чергу, розглядається дуже широко (не лише як територія, а й як економічний простір). Проте ототожнювати регіон і територію не можна.

Переважає більшість визначень поняття «регіон» за характером є комплексними завдяки комбінуванню в них різною мірою не лише економічного, а й інших аспектів цього поняття (політичний, етнічний, соціальний тощо). Саме таке комбінування різних аспектів досліджуваного поняття і слугує передумовою різноманіття визначень.

Таблиця 1

Визначення змісту поняття «регіон»

Джерело	Визначення
[21]	Основна складова частина територіального устрою країни, яка визначена політикою державного регіоналізму і має організаційну відособленість, цілісність, економічну та демографічну самодостатність, систему державних органів, що є елементами (підсистемами) державної структури влади й управління країною
[3]	Сукупність найбільш сприятливих соціально-економічних і природних умов на певній території, які б при правильній організації дали змогу найбільш ефективно використовувати природні, трудові ресурси, а також виробничу та соціальну інфраструктуру
[5]	Територіально-спеціалізована частина народного господарства країни, яка характеризується єдністю та цілісністю відтворювального процесу
[11]	Область, район, частина країни (система політичної й адміністративної децентралізації), що відрізняється від інших сукупністю природних або історично сформованих, відносно стійких економіко-географічних та інших особливостей, що нерідко сполучаються з особливостями національного складу населення
[17]	Визначена територіальна одиниця, яка має індивідуальні властивості різних рівнів і характеризується взаємозв'язком сукупності елементів своєї структури
[6]	Господарська територія, що виділяється своїм економіко-географічним положенням, природними і трудовими ресурсами, спеціалізацією і структурою господарства, спільністю економічних, екологічних та інших проблем
[20]	Територіально цілісна частина країни, яка відрізняється своєрідністю природного середовища, що зумовлює тип та структуру економіки, яка характеризується своєрідним співвідношенням різних галузей господарства, глибокими та різноманітними зв'язками між ними, закінченим циклом відтворення, спільними рисами історичного розвитку, виробничими навиками, соціально-культурними традиціями населення, функціональними особливостями, яка виділена за сукупністю цих ознак в адміністративну одиницю та являє собою підсистему соціально-економічного комплексу країни
[2]	Територія, для якої характерна певна однорідність, що відрізняє її від інших територій, окремі галузі, виробництва, процеси та явища в межах регіону взаємопов'язані, що забезпечує його функціонування як системи. Територіально цілісне утворення, певна соціально-економічна система, всі складові частини якої перебувають у складних взаємозв'язках і взаємодії, здатні до відтворення
[13]	Територія, що є самостійною територіальною системою, з притаманними лише їй виробництвом, розподілом, обміном і споживанням матеріальних благ та послуг
[14]	Цілісно-адміністративна територія країни, для якої характерні особливі виробничі, соціальні, культурні, етнічні та інші відмінності, що створює передумови для розвитку її за єдиною регіональною стратегією, яка органічно вписується в загальнонаціональну стратегію економічного розвитку та зростання Цілісна система зі своєю структурою, функціями, зв'язками з зовнішнім середовищем, історією, культурою, умовами життя населення
[18]	Об'єкт державного управління, основна складова частина регіональної політики, а також певна територіальна природно-господарська цілісність, що має свою специфіку – історичну, природну, соціальну, економічну, а також свій потенціал і умови розвитку
[23]	Об'єкт або частина простору, в межах якого розміщені або через який переміщуються природні і матеріально-речові ресурси і чинники виробництва

Проте єдність у визначенні поняття ще не означає охоплення у визначенні всіх його аспектів. Саме тоді спостерігається спроба побудувати загальне визначення поняття «регіон» як суму його часткових аспектів, що призводить до компілятивності визначень та зумовлює виникнення яскраво вираженого релятивізму у понятійно-категоріальному апараті регіоналістики.

Релятивістська позиція щодо розуміння поняття «регіон» у регіоналістиці є доволі устояною. Яскраво виражений релятивізм у понятійно-категоріальному апараті регіоналістики має певні переваги – завдяки зосередженню уваги на певному контексті поняття "регіон" він дозволяє чітко позначити межі дослідження. Але яскраво виражений релятивізм у понятійно-категоріальному апараті регіоналістики зумовив складнощі у пошуку єдиного визначення поняття "регіон". Свого часу В.Ю. Керецман зауважив, що єдиний підхід до тлумачення поняття "регіон" відсутній у жодній із

сучасних наук, де є предметом дослідження, а тому наголосив на виправданості специфічного трактування його змісту залежно від галузі науки, мети наукових досліджень і методологічних підходів [9, с. 59]. Така виправданість створює підставу для використання контекстуального підходу.

За контекстуальним підходом об'єкт дослідження розглядається з позицій і переконань дослідника, у межах певного підходу або в контексті виконуваного дослідження [8]. Формою використання контекстуального підходу є контекстно-орієнтований погляд, за яким розпливчатість терміна означає, що він лавірує між декількома школами, не інтегруючи їх, але враховуючи їхні вирішальні риси.

Сьогодні не можна чітко визначити каузальний зв'язок релятивістської позиції та контекстно-орієнтованого погляду у регіоналістиці, тобто встановити що було першим і послугувало причиною виникнення другого. Але можна припустити, що на початку досліджень у регіоналістиці багатоаспектність поняття «регіон» зумовила спочатку становлення неявно вираженого контекстно-орієнтованого погляду, поширення та укріплення позицій якого послугували рушійною силою, поштовхом до формування релятивістської позиції.

Релятивізм у визначенні поняття «регіон» є емпірично вимушеним, але в епістемологічному сенсі він, радше, є кроком назад, ніж кроком уперед у дослідженні регіону та розвитку регіоналістики як окремого напрямку економічного наукового знання.

Контекстно-орієнтований погляд на регіон та релятивізм у тлумаченні сутності цього поняття створили підстави використання у регіоналістиці положень функціоналізму, основи якого закладено у наукових працях О. Конта та Г. Спенсера [4,19]. Функціоналізм у понятійно-категоріальному апараті регіоналістики виявляється в тому, що зміст поняття "регіон" пояснюється у тісному взаємозв'язку всіх його аспектів (складових), тобто за допомогою їхнього синтезу. Саме тому при формуванні економічної теорії регіоналістики фундаментальна позиція належить аналітичному реалізму (за Т. Парсонсом [15, с. 73]), відповідно до якого виклад теорії має розпочинатися, насамперед, з розроблення понять, абстрагованих від складної і різноманітної емпіричної дійсності, але здатних виділити найсуттєвіші, найважливіші риси наявного світу.

В.Г. Власов розширив функціоналістський підхід (у поглядах У. Айзарда) і відзначив, що регіон як дефініція зникає, як тільки заглиблюємося до чисто просторового теоретизування, і повертається як концепція, необхідна для обґрунтування продуктованих доктрин. Інакше кажучи, ієрархію регіонів визначає лише наукова проблема, а регіон детермінований лише тим питанням, що вивчається [1]. Розширений функціоналізм та релятивізм, безумовно, є доволі зручними з точки зору визначення об'єкта наукового дослідження (зміст об'єкта дослідження визначається досліджуваною проблемою), але при цьому зникає єдність розуміння досліджуваного поняття. Її відсутність не створює принципів перешкод на шляху розвитку регіоналістики, але з метою запобігання та плутанини потребує кожного разу чіткого окреслення позиції, з якої розглядається об'єкт дослідження.

Отже, за результатами проведеного аналізу можна стверджувати про доцільність використання контекстно-орієнтованого погляду на регіон, відповідно до якого трактування співвідношення між регіоном у вузькому розумінні та країною залежить від контексту (рис. 1): регіон є складовою частиною країни і, відповідно, є меншим територіальним, політичним та економічним утворенням, межі якого визначаються прийнятим адміністративним поділом країни.

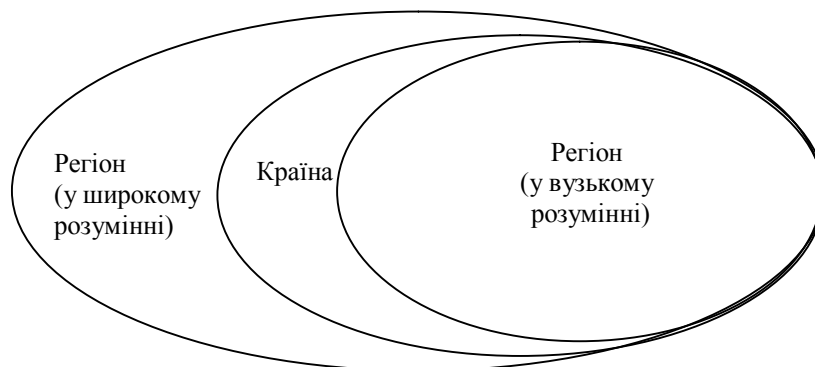

Рис. 1. Дуалізм трактування поняття "регіон" та його співвідношення з країною

Розмаїття визначень поняття «регіон» зумовило необхідність їхнього упорядкування, яке здійснено різними способами. Одним з них є додавання до цього терміна прикметників, які дозволяють виділити вид регіону завдяки низці характерних рис (наприклад, [18]):

адміністративно-територіальний регіон: адміністративна одиниця, певна територія; одиниця певного субнаціонального рівня згідно адміністративно-територіального устрою країни;

соціально-економічний регіон: соціально-економічна система, складова частина територіального устрою країни, яка характеризується певним змістом, структурою, нерозривно пов'язана з іншими частинами соціально-територіального поділу праці;

структурно-функціональний регіон: господарська територія, яку виділено всередині країни за економіко-географічним положенням, природними і трудовими ресурсами, спеціалізацією та роллю у поділі праці у країні;

територіально-просторовий регіон: частина території з однорідними природними умовами, специфічними економічними, демографічними, історичними умовами та характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил;

системний регіон: соціально-економічна просторова цілісність, що має чітко окреслені адміністративні кордони, в межах яких відтворюються соціальні та економічні процеси забезпечення життя населення, зумовлені місцем регіону в системі територіального і суспільного поділу праці

Дещо іншим за формою при збереженні загального змісту є виділення видів регіонів, надане у [14]:

регіон як географічна одиниця (територія всередині країни або територія декількох країн, що є системою);

регіон як соціальна система (одна група населення або декілька груп, які пов'язані між собою способом життя, виробництвом, розподілом, перерозподілом та споживанням матеріальних благ);

регіон економічна система (агент, який здійснює переважно один вид економічної діяльності або декілька видів, які системно між собою пов'язані);

регіон як історико-культурний феномен (система, яка об'єднує громаду або громади, які характеризуються єдністю в історичному розвитку, культурних традиціях, релігійному віросповіданні та спорідненості у встановленому укладі життя).

Розмаїття видів регіону слугує підставою виділення його контекстів. У даному випадку контекст розглядається як певний погляд на досліджуваний об'єкт - регіон, який не змінює його зміст, але характеризує контекстуальну природу, яку прийнято для його дослідження у регіоналістиці. Основні контексти поняття «регіон», які набули поширення у регіоналістиці, надано на рис. 2.

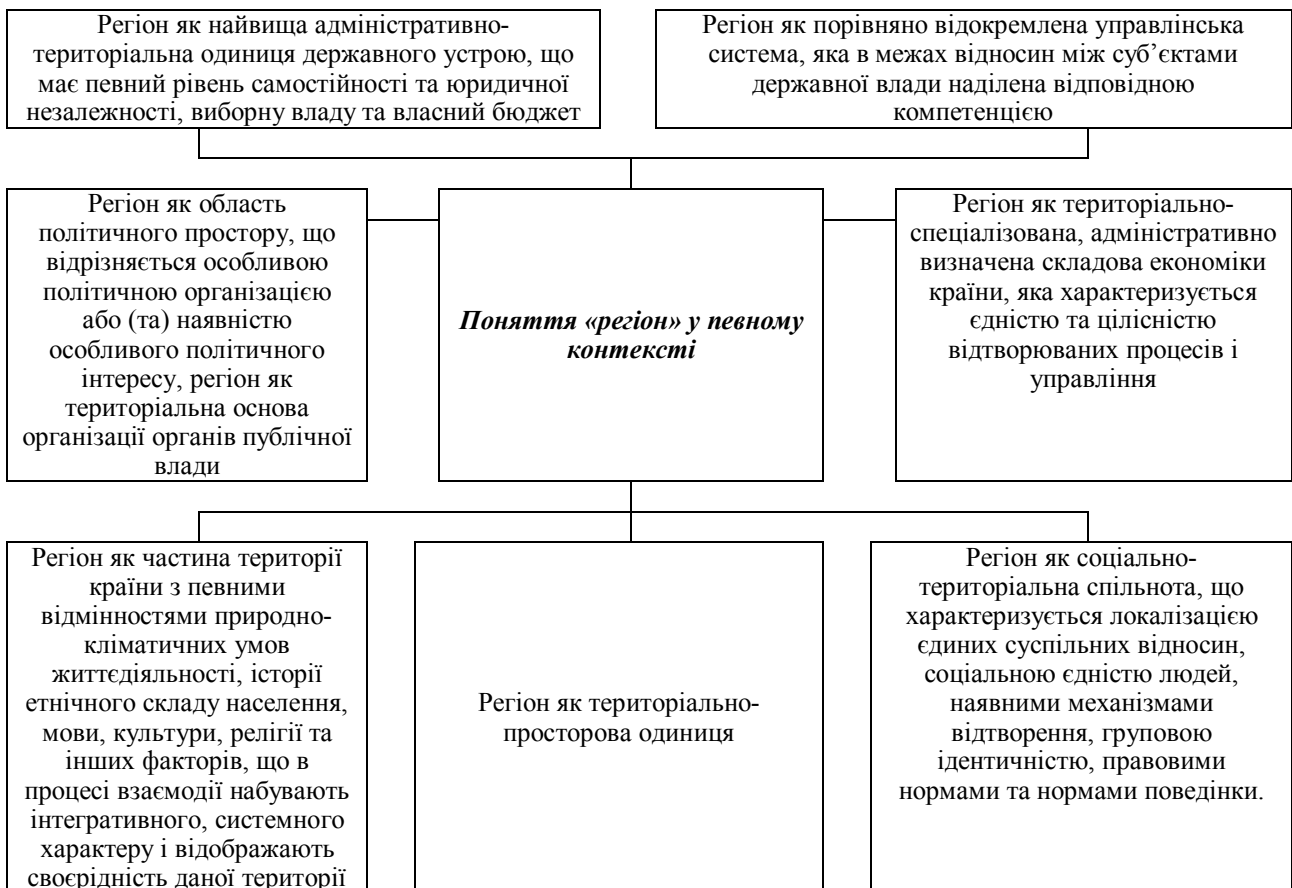

Рис. 2. Основні контексти щодо поняття «регіон»

В кожному з контекстів розгляду поняття «регіон» є домінуючі імперативи (детермінанти), спираючись на які, власне, і дозволяє сформулювати його визначення. Домінуючі імперативи (детермінанти) становлять собою іманентні ознаки, за допомогою яких здійснюється опис досліджуваного феномена – регіону (рис. 3).

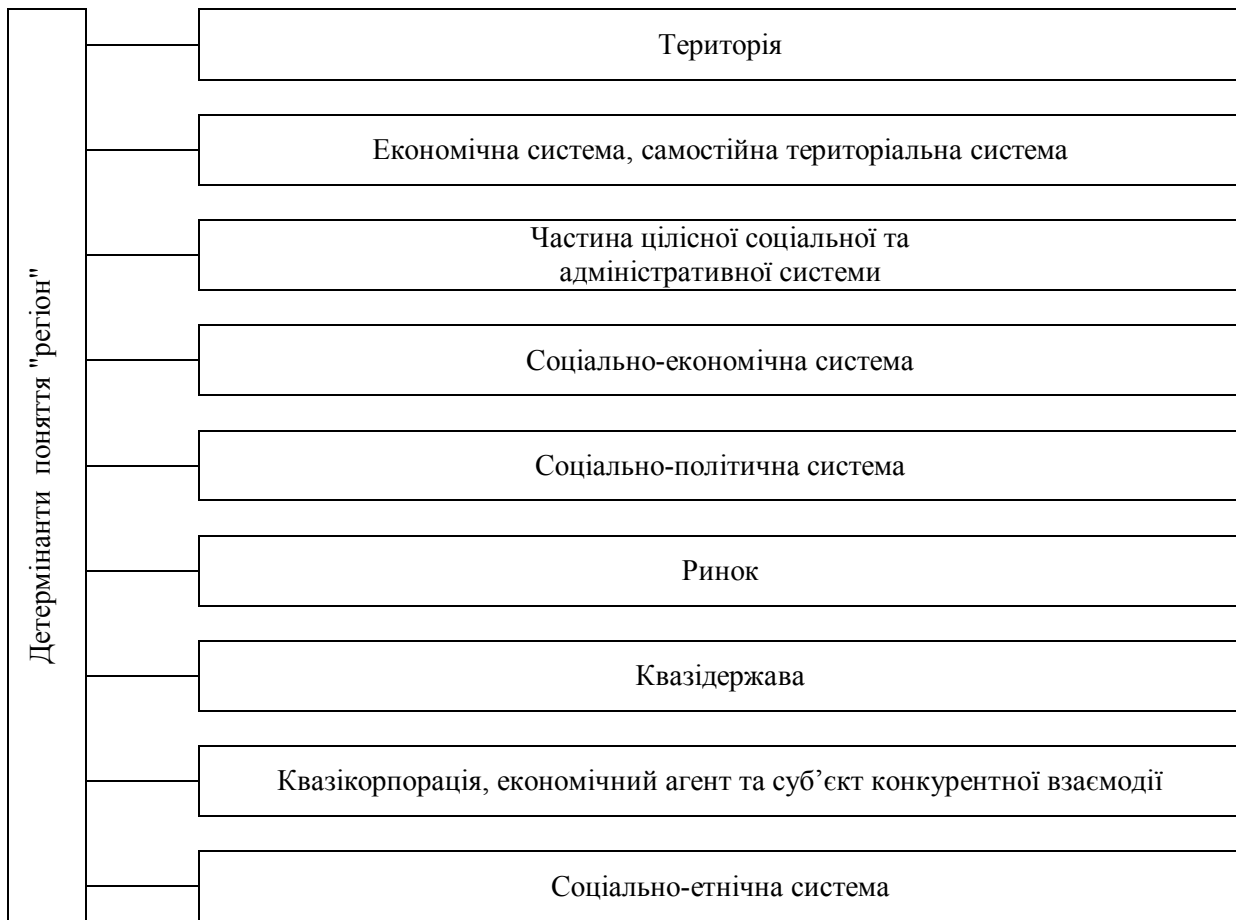

Рис. 3. Детермінанти поняття «регіон»

Внаслідок розмаїття думок щодо поняття «регіон» у його дослідженні правомірне застосування контекстуального підходу у такій його формі як контекстно-орієнтований погляд, який послугував підставою поширення релятивізму у понятійно-категоріальному апараті регіоналістики, що, з одного боку, забезпечило багатоаспектність її предмета – регіону, а, з іншого, заважає адекватному використанню основної категорії регіоналістики – «регіон», оскільки у кожному конкретному випадку її зміст необхідно уточнювати та зазначати, який саме аспект має автор на увазі.

Розмаїття змістового наповнення поняття регіону потребує для конкретного випадку його використання або уточнення змісту за допомогою контексту, або прямого дефініційного уточнення, як саме розглядається поняття регіону у конкретному випадку.

Висновки. Регіон є самостійним комплексним об'єктом дослідження у міждисциплінарному дискурсі. Єдиного трактування поняття «регіон» не сформовано й досі. Зміст цього поняття уточнюється залежно від галузі наук, мети дослідження, його завдань та позиції дослідника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Власов В.Г. Поняття регіону як актора сучасних міжнародних зв'язків / Грані. – 2015. – № 3 (119) – С. 28–34.
2. Герасимів З.М. Основні підходи до розуміння поняття "регіон" / З.М. Герасимів // Агросвіт. – 2012. – № 5. – С. 24–26.
3. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізм реалізації : [монографія] / З.В. Герасимчук. – Луцьк : Надстир'я, 2000. – 250 с.
4. Голосенко І.А. Оглядываясь на Огюста Конта / И.А. Голосенко // Социологические

исследования. – 1999. – № 1. – С. 102–110.

5. Добрынин А. И. Региональные пропорции воспроизводства [монография] / А.И. Добрынин. – СПб: СПбГУ, 2005. – 467 с.

6. Дронь Ю.П. Категория "регион": суть и направления исследований / Ю.П. Дронь // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2011. – №1. – С. 52–58.

7. История экономики та економічної думки: від ранніх цивілізацій до початку ХХ століття / за ред. В. В. Козюка та Л. А. Родіонової. – К.: Знання, 2011. – 566 с.

8. Каримов А. Р. Контекстуализм, скептицизм, прагматика / А. Р. Каримов // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. - 2013. – № 6 (32). Ч 2. – С. 71–76.

9. Керецман В.Ю. Державне регулювання регіонального розвитку: теоретичні аспекти: [монографія] / В.Ю. Керецман. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 188 с.

10. Леш А. Пространственная организация хозяйства / А. Леш; пер. с нем. – М.: Наука, 2007. – 664 с.

11. Макогон Ю.В. Нова регіональна економічна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку / Ю.В. Макогон // Схід. – 2005. – № 3(69). – С. 14–27.

12. Малиновський В. Концептуалізація поняття «регіон» / В. Малиновський // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2012. – Вип. 4. – С. 163–170.

13. Мірзоева Т.В. До визначення сутності поняття «регіон» // Т.В. Мірзоева, О.А. Томашевська // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – №23. – С. 48–50.

14. Панько М. В. Теоретичні підходи до формування змісту економічного поняття «регіон» / М.В. Панько // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.11. – С. 181–185.

15. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс; пер. с англ. Л.А. Седова и А.Д. Ковалева; под. ред. М.С. Ковалевой. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 270 с.

16. Регіональна економіка : [підручник] / Качан Є.П., Баб'як Г.П., Запорожан Л.П. [та ін.]; за ред. Є.П. Качана. – К.: Знання, 2011. – 670 с.

17. Романова Т.В. Теоретичні підходи до розуміння сутності поняття «регіон» [Електронний ресурс] / Т.В. Романова // Ефективна економіка. Електронне наук. видання. – 2012. – №4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1053>

18. Світлична Д.О. Регіон – цілісна природно-соціально-економічна система / Д.О. Світлична // Вісник ОНУ. Серія: Географічні та геологічні науки. – 2016. – Т. 21, № 1(28). – С. 142–151.

19. Спенсер Г. Синтетическая философия (в сокращ. изложении Г. Коллинза) / Г. Спенсер. – К.: Ника- Центр, 1997. - 512 с.

20. Токарчук О.В. Соціально-економічна сутність поняття «регіон» / О.В. Токарчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rusnauka.com.

21. Топчієв О.Г. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики: [навч. посіб.] / О.Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, В. В. Яворська. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 372 с.

22. Шевчук Л.Т. Регіональна економіка : [навч. посіб.] / Л. Т. Шевчук. – К.: Знання, 2011. – 319 с.

23. Шпильова В.О. Сутність, типологія регіонів та особливості управління регіональним розвитком в умовах глобалізації / В.О. Шпильова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2009. – Вип. 16 (2). – С. 316–321.

UDC 911.3

Bukolova Victoriya, postgraduate student. Poltava national technical Yuri Kondratyuk University. **Region as a complex social-economical formation.** It is considered that notion of region is system-built one for regional studies. It is shown that content of notion «region» has been not finally identified yet. Definitions of notion «region» are analyzed. It is discovered that mostly such definitions are complex due to combining in a different way not only economical but also other aspects of such notion. It is shown that complexity of definitions of notion «region» causes to compilative character of definitions and emerging relative character in thesaurus of regional studies. Preconditions of context-oriented approach to meaning of notion «region» are suggested. Preconditions of using ideas of functionalism in defining content of notion

«region» are considered. Approaches to ordering definitions of notion «region» are suggested. Contexts of such notion are distinguished. It is shown that grounding on dominative imperatives (determinants) in every of defined contexts allows disclosing meaning of «region» notion.

Keywords: regional studies, region, notion, definition, content, analysis, characteristics, features.

УДК 911.3

Буколова Вікторія Вікторівна, аспірантка. Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка. **Регіон як комплексне соціально-економічне утворення.** Системоутворювальною категорією регіоналістики є категорія «регіон», щодо змісту якої дотепер відсутня єдність думок. Проаналізовано визначення поняття "регіон", переважна більшість з яких є комплексними завдяки комбінуванню різною мірою не лише економічного, а й інших аспектів цього поняття. Показано, що комплексність визначень поняття регіону зумовлює компілятивність визначень та виникнення яскраво вираженого релятивізму у понятійно-категоріальному апараті регіоналістики. Надано передумови контекстно-орієнтованого погляду на регіон та використання положень функціоналізму у визначенні змісту поняття «регіон». Розглянуто підходи до упорядкування визначень поняття «регіон» та виділено його контексти, в кожному з яких спираючись на домінуючі імперативи (детермінанти) дозволяє розкрити зміст поняття «регіон».

Ключові слова: регіоналістика, регіон, поняття, визначення, зміст, аналіз, характеристика, властивості.

УДК 911.3

Буколова Вікторія Вікторівна, аспірантка. Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка. **Регіон как комплексное социально-экономическое образование.** Системообразующей категорией регионалистики является категория «регион», относительно содержания, которой на сегодня отсутствует единство мнений. Проанализировано определение понятия «регион», подавляющее большинство, из которых является комплексным благодаря комбинированию в разной степени не только экономического, но и других аспектов этого понятия. Показано, что комплексность определений понятия «регион» предопределяет компилятивность определений и возникновение ярко выраженного релятивизма в понятийно-категориальном аппарате регионалистики. Представлены предпосылки контекстно-ориентированного взгляда на регион и использования положений функционализма в определении содержания понятия региона. Рассмотрены подходы к упорядочению определений понятия «регион» и выделены его контексты, в каждом из которых опора на доминирующие императивы (детерминанты) позволяет раскрыть его содержание.

Ключевые слова: регионалистика, регион, понятие, определение, содержание, анализ, характеристика, свойства.